

KULTURNI TURIZAM KAO FAKTOR RAZVOJA U MULTIETNIČKIM SREDINAMA

Tijana Đorđević¹, Jasmina Đorđević²

Izvod: Turizam kao privredna delatnost konstantno se razvija i predstavlja vodeću granu u svetskoj ekonomiji. Razvojem tržišta, globalizacijom i jasno definisanim potrebama modernih putnika odnosno turista, dolazi do diferencijacije postojećih vidova turizma i pojave novih. Okretanje čoveka prirodi, prouzrokovano načinom života, štetnim uticajima sredine u kojoj živimo i radimo, dobija novu dimenziju u kojoj se prepoznaje mogućnost iskorišćavanja prirodnih i antropogenih potencijala u širem smislu. Dolazi do komercijalizacije novih destinacija. Pravilnim planiranjem izgradnje turističke infrastrukture, zaštitom prirodnih područja, edukacijom i stalnom nadzorom može se u velikoj meri imati kontrola daljeg uticaja turizma na prirodno okruženje i njegovu transformaciju u kulturni turizam koje je razvojni, a nemaju masovni karakter i izuzetno pogodan za multietničke sredine jer zajednički interes u pružanju turističke ponude ujedinjuje ljude različitih etničkih struktura.

Na osnovu istraživanja koje je sprovedeno na području Vojvodine uz granicu sa Hrvatskom predložićemo podtipove kulturnog turizma koji spajaju sve etničke strukture na tim prostorima. A pored toga, ovi podtipovi mogu imati značajn ekonomski i socialni uticaja na stanovništvo koje živi u poljoprivrednim područjima.

Oblici turizma koji bi se na tom prostoru mogli razvijati su podtipovi kulturnog turizma poput: ruralnog, eko, manifestacionog, religijskog, gastro-turizma i slično. Posebno u ruralnom području gde bi uz poljoprivredu, turizam bio dopunska delatnost.

Gore navedeni oblici turizma omogućili bi široku turističku ponudu, multietničku koegzistenciju i saradnju kao i propagiranje dinamične i bogate istorije, arhitektonskog nasleđa na tim prostorima.

Ključne reči: kulturni turizam, razvoj, ruralni prostor, multietničke sredine.

Uvod

Planiranje i uređenje turističkih područja deo je celokupnog mehanizma savremenog upravljanja razvojem društvenih zajednica i aktivnosti, odnosno uređenja prostora.

U strateškim državnim i regionalnim planovima višeg reda, zajedno sa drugim opštim upravljačkim mehanizmima, za turistička područja utvrđuju se opšti i posebni ciljevi šire društvene zajednice u pogledu: kompleksne valorizacije turističkih potencijala, zaštite prirodne i kulturne baštine, u pogledu kulture, nauke, edukacije, rekreacije, sporta, razvoja lokalnih zajednica i sl. Sva dokumenta koja potenciraju razvoj turizma posebno ruralnog, kulturnog, manifestacionog, religijskog, gastro-turizma i slično insistiraju na nedovoljno prepoznatljivosti odredišta, nezadovoljavajućoj uključenosti kulturnih vrednosti u turističku ponudu.

Sve veći broj lokalnih zvaničnika kulturni turizam posmatraju kao izvor prihoda i mogućnost zapošljavanja na destinaciji, kao i razvijanje svesti među onima koji se bave zaštitom kulturnih dobara i menadžmentom dobara prirodnog i kulturnog nasleđa da turizam generiše finansijske resurse.

Multietničke sredine sa sobom nose brojna različita kulturna obeležja. Multikulturalizam, shvaćen kao koegzistencija više različitih kultura na jednom prostoru, može znatno povećati atraktivnost određenog prostora za turističke posete pa čak biti i okidač za formiranje nove turističke destinacije.

¹ Departman za geografiju, turizmi hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Trg Dositeja Obradovića 3, 21000 Novi Sad.

² Departman za geografiju, turizmi hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Trg Dositeja Obradovića 3, 21000 Novi Sad.

Turizam kao faktor razvoja prostora

Turizam može da promeni zajednice lokalnog stanovništva, pozitivno ili negativno (Fennel, 1999). Turizam će sa jedne strane pružiti zaposlenje, porast nivoa učešća u lokalnim dešavanjima i odlučivanju (Pretty, Hinne, 1999), mogućnost prezentacije običaja i kulture koja do turističkog razvoja nije imala „kritičnu masu publike“, povećanje sredstava za očuvanje spomenika i tradicije i demokratizaciju kulture (Hadžić, 2005). Sa druge strane turizam može tradiciju i narodnu kulturu komercijalizovati, čak i one događaje koji su emotivne ili personalne prirode (Hall, Page, 2002).

Turizam može pozitivno uticati na razvoj prostora, prvenstveno u vidu značajnog ekonomskog razvoja. Međutim, početkom XX veka turizam doživljava veliku ekspanziju. Njegova masovnost i velika rasprostranjenost danas imaju velike negativne posledice, u vidu potpune transformacije i degradacije prirodnih i antropogenih resursa nekog prostora.

Uticaji turizma se mogu podeliti na nekoliko osnovnih kategorija:

1. Ekonomski uticaj;
2. Uticaj na životnu sredinu;
3. Socijalno-kulturni uticaj.

Ekonomski uticaj u pozitivnom smislu odnosi se na društveni proizvod i nacionalni dohodak, na razvoj privrednih delatnosti koje sačinjavaju turističku privredu, na zaposlenost stanovništva i nivo životnog standarda, na investicionu aktivnost, na razvoj nedovoljno razvijenih područja i na razvoj infrastrukture itd. Njegov negativni uticaj odražava se kroz ekonomsku zavisnost lokalne zajednice od turizma, uvoz proizvoda i usluga i u promeni cene zemljišta i robe i usluga.

Ekonomska zavisnost lokalne zajednice od turizma može biti toliko velika da može stvoriti negativan efekat u vidu nezaposlenosti stanovništva u vansezonskom periodu godine. U takvim zemljama turizam je primarna privredna grana i životni standard stanovništva u velikoj meri zavisi od uspešnosti turističke sezone. Takođe, veliki broj turista a samim tim i velika potreba za što kvalitetnijim, obimnijim i različitijim uslugama i proizvodima turističke potrošnje, stvara dodatni efekat uvoza. Što je veća turistička tražnja, turistička ponuda nekog turističkog mesta mora biti bogatija.

Da bi smo što bolje sagledali značaj **uticaja turizma na životnu sredinu**, prvo ćemo navesti njegove negativne strane kao što su: zagađivanje vazduha i buka, zagađivanje vode i zemljišta, gubitak prirodnog okruženja i obradivog zemljiša, uništavanje biljnog i životinjskog sveta (sakupljanje biljaka, korala, kamenja, lov životinja), uništavanje istorijskih znamenitosti, gubitak ili degradacija ugroženih staništa, ekosistema i prirodnih oblasti i iscrpljivanje resursa vode i energije. Pozitivni efekti na životnu sredinu se ogledaju kroz osnivanje i organizacija parkova, zaštićenih područja i prirodnih atrakcija, povećanje svesnosti i aktivnosti zaštite životne sredine, lokalnog stanovništva i posetilaca. zaštita određenih prirodnih okruženja ili prevencija za dalje ekološko uništavanje, očuvanje istorijskih znamenitosti, poboljšanje izgleda određenih oblasti (vizuelno i estetski) i primenom „čiste industrije“ (bez fabričkih dimnjaka).

Turizam ima još jednu veoma značajnu ulogu a to je da svojim razvojem može doprineti pozitivnoj i negativnoj **kulturno-socijalnoj** promeni društva. Navešćemo nekoliko pozitivnih kao što su: povećanje kvaliteta života, domaćini upoznaju posetioce edukativno iskustvo, pozitivne promene u sistemu vrednosti i običajima, promoviše kulturnu razmenu, jačanje razumevanja među različitim zajednicama, očuvanje kulturnog identiteta, povećanje zahteva za istorijskim i kulturnim izložbama i zadovoljavanje psiholoških potreba.

Trenutno je prisutna široka paleta kriterijuma koji objašnjavaju kako je neophodno da turizam mora biti doveden u vezu sa održivim razvojem i zaštitom prirode. To pre svega uključuje principe, planiranje i menadžment (Boyd, 2000). Principi podrazumevaju nepristrasnost, etička načela, korišćenje nosećeg kapaciteta i promociju zaštite. Planiranje mora biti dugoročno, proaktivno, integralno i mora

uključiti lokalno stanovništvo. Menadžment podrazumeva odgovornost i integrisanje turizma sa drugim korisnicima prostora.

Značaj kulturnog turizma u multietničkim sredinama

Jedna od karakteristika kulturnog turizma jeste da su relativno mali troškovi njegovog razvoja. Ovaj vid turizma je često zasnovan na realnom, autentičnom mestu, koje već postoji i najčešće se na njemu ne mora gotovo ništa graditi. Stoga su troškovi razvoja kulturnog turizma niži u odnosu na druge vidove turizma kao što su zabavni parkovi itd. Razvoj kulturnog turizma može doprineti boljem razumevanju među ljudima, poštovanju kulture i stanovnika regiona koji se posećuje, očuvanju prirodnih i kulturnih dobara na destinaciji. Kulturni turizam na mnogim destinacijama doveo je do značajnog razvoja lokalne ekonomije. Deo konzumenata je voljan da provede u toj sredini nekoliko dana bez većih potreba za luksuznim smeštajem i uz minimalnu infrastrukturu, u želji da na autentičan način doživi kvalitet života domicilnog stanovništva. Samim tim je autentičan doživljaj turista jedan od ciljeva kulturnog turizma i važan aspekt kvaliteta u kulturnom turizmu (Hadžić, 2005).

Seulska deklaracija o miru i turizmu (WTO, 2001.) se poziva:

1. Shvatanje unikatnosti i raznolikosti turističkog okruženja, neophodnosti harmonizacije i potrebe međusobne kooperacije.
2. Prepoznavanje i poštovanje jedinstvenosti i raznolikosti istorijskih, kulturnih, verskih, ideoloških, kao i etičkih uverenja svake nacije, regiona i društva i njihovih običaja i tradicije.
3. Korišćenje razvoja turizma za eliminisanje svih oblika diskriminacije.
4. Proširenje mogućnosti turizma za društvene manjine, da ih štiti i podržava njihova prava.
5. Promovisanje održivog razvoja prirodnog, društvenog i kulturnog okruženja.
6. Promovisanje saradnje u raspodeli i razmeni znanja i informacija, u cilju uspostavljanja mosta za prevazilaženje ekonomskog, društvenog, kulturnog i tehnološkog jaza između razvijenih i nerazvijenih područja.
7. Prepoznavanje turizma kao sredstva međusobnog razumevanja i solidarnosti.

Kulturni turizam je svakako jedna od onih vrsta turizma koji u velikoj meri može da ostvari gore navedene ciljeve, ukoliko se subjekti kulturnog turizma pridržavaju principa održivog razvoja.

Razvoj kulturnog turizma u Vojvodini

Autonomna pokrajina Vojvodina, kao multietnički prostor ima brojne potencijale za razvoj ruralnog, kulturnog i gastro turizma. Različite kulture, vere i običaji, brojne seoske manifestacije i slikovita sela čine osnovu antropogenih turističkih atrakcija. Na prostoru uz hrvatsku granicu živi 24 nacionalnih grupa među kojima su najbrojniji: Srbi, Mađari, Hrvati, Crnogorci, Rusini, Bunjevci, Šokci, Ukrajinci, Poljaci, Nemci, Slovaci i drugi što ovaj prostor svrstava u izrazito multietničke sredine.

Ova regija je zbog svog položaja – severozapadni deo Srbije, poznata kao Gornje Podunavlje. Zbog svog značaja zaštićena je kao specijalni rezervat prirode. Specijalni rezervat prirode Gornje Podunavlje se nalazi u severozapadnom delu Vojvodine i Srbije. Prostire se uz levu obalu Dunava i obuhvata brojne meandre, mrtvaje, kanale, odnosno, vodene, močvarne, livadske i šumske ekosisteme, nastale u procesu neprestanog uticaja reke. Ovo zaštićeno područje obuhvata Apatinski rit, Monoštorski rit i Karapandžu. Vrednost ekosistema Gornjeg Podunavlja ogleda se i u tome što oni predstavljaju jedan od retko sačuvanih prirodnih predela u pretežno agrarnom okruženju Zapadne Bačke (Strategiju razvoja kulturnog i ruralnog turizma u opštini Apatin i gradu Somboru 2014).

Pritom poljoprivredni krajolik sa vrednim ravni Dunava, prijatna, umerena i sezon prirodnim kompleksom u aluvijalnoj iznijansirana klima, gusta kanalska mreža i Dunav, bogat biljni i životinjski svet barskih predela, spomenici kulture i baštine, multikulturalnost i bogat manifestacioni sadržaj trebalo bi da privlače turiste ne samo iz zemlje nego i šireg evropskog okruženja. Na osnovu sprovedenih

istraživanja uočavaju se osnovne prednosti destinacije ruralnih predela. One se mogu izdvojiti u nekoliko osnovnih grupa:

- povoljan položaj i dobra saobraćajna povezanost, u Bačkom Podunavlju, koje predstavlja jednu od važnijih turističkih destinacija u brojnim planovima i strategijama
- multikulturalnost, multietničnost i multikonfesionalnost – predstavljena viševjekovnim suživotom više naroda i etničkih grupa (sa primerima interkulturalnosti mešanja naroda i etničkih zajednica)
- očuvanost izvornih odlika seoskih naselja panonskog tipa (morfologija, unutrašnja i spoljašnja fizionomija, vizura)
- bogatstvo narodnog nasleđa i folklor – običaji, nošnja, ishrana, dijalekti, ruktovrine
- zainteresovanost lokalnog stanovništva, kulturnih institucija i istaknutih pojedinaca za razvoj ruralnog turizma
- bogato kulturno nasleđe, kulturne vrednosti i dobra od kojih su mnoga pod zaštitom ali i one koje bi trebalo staviti pod izvestan oblik zaštite i svakako u turističku funkciju.

Narodi Vojvodine su, živeći zajedno, godinama prenosili jedni drugima svoje običaje i navike pa su i strategije za razvoj turizma poklanjale veliku pažnju razvoju kulturnog turizma i naravno posebno u ruralnim prostorima Vojvodine. Možda je najbolje poručje koje oslikava razvoj kulturnog turizma prostor uz granicu sa Hrvatskom tj. Zapadni deo Vojvodine. Oblici turizma koji su predložene za ovaj prostor su (Strategiju razvoja kulturnog i ruralnog turizma u opštini Apatin i gradu Somboru 2014):

1. **Ruralni turizam** - Seoski turizam treba bazirati na boravku u seoskom domaćinstvu, upotpunjenom sa mnoštvom aktivnosti, uživanju u ruralnoj scenografiji, gastronomiji, obilasku istorijskih i kulturnih atrakcija, odlasku na reke, lovu, ribolovu, plovidbi čamcem, biciklizmu i dr. Potrebno je formiranje turističkih punktova u selima koja će se baviti ovim vidom turizma. Ruralni turizam ima veliki značaj kako za razvoj turizma tako i za očuvanje i revitalizaciju lokalnih zajednica, očuvanje kulturne i folklorne baštine i ima višestruki pozitivan uticaj na lokalne zajednice sa aspekta ekonomije, socialnog razvoja i zaštite životne sredine.
2. **Ekoturizam** - Ekoturizam je oblik turizma koji se temelji na aktivnostima turista u predelima očuvane prirode i zaštićenim prirodnim dobrima. Najznačajniji vidovi ekoturizma su: posmatranje ptica (bird watching) - Gornje Podunavlje; foto-safari – Gornje Podunavlje; edukativni turizam; naučno-istraživački turizam.
3. **Etno-gastronomski turizam** - Za etno-gastronomski turizam najveći značaj će imati tradicionalne seoske etno-kuće sagrađene uglavnom od zemlje, drveta i trske koje su zadržale svoj izgled do današnjih dana opremljene autentičnim nameštajem, etnološkim zbirkama i eksponatima starim više od 150 godina. Etnička šarolikost uslovlila je i postojanje različitih oblika ishrane, pa se i gastronomija javlja kao potencijalna turistička vrednost. Ona se koristi kao motiv za organizovanje manifestacija gde se priprema hrana karakteristična za ovo područje.
4. **Kulturni-istorijski turizam** - odvijaće se u naseljenom mestu Sombor u kom se nalazi najveći broj evidentiranih kulturnih dobara, kod mesta Batinske bitke na Dunavu kod Bezdana sa rekonstruisanim muzejem i dvorac u Aleksi Šantiću.
5. **Manifestacioni turizam** – Na teritoriji se organizuje veliki broj manifestacija, muzičkih i etno festivala. Osim popularnosti na domaćem, neki od ovih događaja imaju potencijal i na međunarodnom tržištu zahvaljujući dugoj tradiciji i bogatom sadržaju. Najznačajnije manifestacije su: Somborsko leto, Somborski kotlić, Fijakerijada, ulica starih zanata, internacionalni festival reportaže Interfer, tradicionalna žetelačka svečanost „Dužionica” u Somboru, Bodrog fest u Bačkom Monoštoru, Velikogospojinske večeri itd.
6. **Umetnički turizam** - osnovu za razvoj ovog vida turizma čine Pozorišni maraton, dečiji muzički festival „Šareni vokali”, galerija „Milan Konjović”, Galerija Kulturnog centra „Laza Kostić”, galerija Save Stojkova i jedan od vodećih ateljea za izradu vitraža u svetu atelje „Stanišić”.

7. **Etno turizam** - Pogраниčni položaj Sombora je uslovio multietničnost i multikulturalnost koje treba iskoristiti u svrhu razvoja etno turizma (kultura i tradicija 21 nacije - folklor, običaji, narodne nošnje i dr.).

Kako bi se ostvario održivi razvoj turizma ove pogranične regije kroz sinergiju kulture, prirodnih vrednosti i poljoprivrede koji bi bio i pokretač razvoja pomenute regije pa i šireg područja (prekogranična saradnja sa Hrvatskom radi plasiranja zajedničke turističke ponude) potrebno je (Strategiju razvoja kulturnog i ruralnog turizma u opštini Apatin i gradu Somboru 2014):

- Iskorišćavanje predpristupnih fondova za prekograničnu saradnju.
- Promocija kulturnih dobara koja bi podrazumevala revitalizaciju objekata, oživljavanje, unošenje komponente osmišljenih aktivnosti u prostor (izvođenje muzičkih koncerata na autentičnim, starim instrumentima, muzički program vezan za period srednjeg veka, kostimirana muzika i igra, evociranje istorije pojedinih etničkih grupa kroz izložbe odeće i opreme iz različitih perioda, prikaz starih i zaboravljenih zanata).
- Podići turističku uređenost objekata za pružanje usluga u ruralnom i kulturnom turizmu na veći nivo.
- Edukacija lokalnog stanovništva o mogućnostima zapošljavanja kroz bavljenje uslužnim i turističkim delatnostima i poljoprivrednom proizvodnjom.
- Edukacija predstavnika lokalne samouprave i stvaranje bolje saradnje i dijaloga između javnog i privatnog sektora.
- Uključivanje većeg broja registrovanih domaćinstava u regionalne i nacionalne kulturne rute i kreiranje novih (pr. Putevima vina, Putevima starih zanata, Putevima etno zbirke i muzeja, Putevima secesije, Putevima baroka...).
- Pojedinačna promocija naroda kroz gastronomske specijalitete
- Osnivanje tematskih parkova i Panonskog parka mira – kao svojevrsnog inkubatora za razne oblike edukacije, izložbi – koncept mira kroz turizam.
- Povezivanje sa zaštićenim područjima i turističkim destinacijama u susednim državama otvara nove mogućnosti. Raznolikost prirodnih i kulturnih resursa u tom je slučaju još veća, pa bi konkurentnost na evropskom tržištu mogla biti bolja, nego što je inače na nivou malih i rascepanih zaštićenih područja. Potrebno je stvaranje jedinstvene turističke ponude kulturnog turizma sa susednim regijama u Mađarskoj i Hrvatskoj (putevi mira i pomirenja među narodima).

Summary

Tourism as a business activity is constantly developing and represents a leading branch in the world economy. With the development of the market, globalization and clearly defined needs of modern travelers or tourists, there is a differentiation of existing forms of tourism and the emergence of new ones. This fact leads to the inevitability of the occurrence of mass and consequently the multiplication of the impact of tourism on the global level.

Similarly to many other parts of Central and Eastern Europe, rural areas in the territories of Serbia and Croatia represent neglected areas in terms of economic development. They are subject to demographic tendencies of population aging, emigration and reduction of the share of educated people. On the other hand, these areas are potentially very significant. They are characterized by multiculturalism, rich heritage and the will of the local population to change the whole end in a positive direction. Tourism as an opportunity of development, primarily ecotourism, rural and cultural tourism, is noticed. These branches of tourism have minimal requirements for changes in space and for the conversion of land use. By developing ecotourism, rural and cultural tourism in this area, we can not expect mass tourism, but it will bring personal satisfaction to the local population with additional income.

Different cultures are increasingly recognized as the object of interest of many tourists. Due to the globalization process, many cultural features are lost and multicultural areas with preserved old

customs become increasingly rare. With the increase in the number of tourists who are looking for authentic, non-massive and even exotic forms of tourism, such areas get their chance. First of all, because of the turbulent history, the region of Vojvodina is home to thirty different cultures. Cultural diversity and preservation is especially pronounced in rural areas of the western part of Vojvodina along the state border with Croatia, known as the region of Gornje Podunavlje (Upper Danube).

The rural areas of the municipalities of Sombor and Apatin could represent an important destination for cultural, rural and eco tourism with a high share of foreign tourists. The tourist offer would be based on an authentic and unique tourist offer that includes a presentation of multiculturalism, traditional lifestyle, original architecture, cultural heritage and gastronomy as well as natural values that surround the cultural core of the region. The offer of rural and cultural tourism is surrounded by the experience of nature and ecotourism activities in the Nature Reserve Gornje Podunavlje, which is also protected as the Biosphere Reserve (which gives it one of exceptional importance and which is still a rarity in this part of Southeast Europe).

In order to achieve the competitiveness of this tourist region in the spheres of Europe, cross-border cooperation with Croatia is necessary and establishment of an international tourist region in which tourism based on the natural potentials of the Upper Danube region and the Danube River itself, which represents the state border as well, as preserved cultural diversity in rural areas of Serbia and Croatia.

Literatura

1. Boyd, S. (2000). Tourism, national parks and sustainability, Tourism and national parks, Issues and implications, Chichester: John Wiley & Sons, LTD.
2. Fennel, D., A. (1999). Ecotourism: An introduction, London: Routledge.
3. Hadžić, O. (2005). Kulturni turizam, Novi Sad: Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, prirodno-matematički fakultet.
4. Hall, M., & Page, S. (2002). The geography of tourism and recreation - environment, place and space. London & New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
5. Nepal, S. (2000) Tourism, national parks and local communities, Tourism and national parks, Issues and implications, Chichester: John Wiley & Sons, LTD.
6. Pretty, J., & Hine, R. (1999). Participatory Appraisal for Community Assessment: Principles and Methods, UK: Centre for Environment and Society, University of Essex.
7. World Tourism Organization. (1992, June). Tourism Carrying Capacity: Report on the Senior – Level Expert Group Meeting held in Paris, Madrid: WTO.
8. ***Strategiju razvoja kulturnog i ruralnog turizma u opštini Apatin i gradu Somboru. (2014). Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Univerzitet u Novom Sadu. Novi Sad.